

Bogoslovni vestnik
Posebni odtisi

Dr. Fr. Grivec:

Staroslovenska in cerkvenoslovanska bogoslovna vprašanja

Staroslovenska in cerkvenoslovanska bogoslovna vprašanja

Dr. Fr. Grivec.

Bogoslovna vprašanja umevam v najširšem pomenu; sem štejem tudi obredna (liturgična), dušnopastirska in cerkvenozgodovinska vprašanja. S temi pa so neločljivo zvezana jezikoslovna vprašanja, ker se morejo reševati le v zvezi z bogoslovno vsebino. Cerkvena slovanščina je nedvomno še bolj zvezana z bogoslovjem nego cerkvena (biblična) grščina in latinščina. Grščina in latinščina imata namreč starejšo, oblikovno dovršenejšo svetno in pogansko književnost. Stara slovanščina (in stara slovenščina) pa nam je ohranjena le v cerkvenih spomenikih, je le cerkvenoslovanska, torej tesno zvezana s cerkveno in bogoslovno rabo.

Staroslovenski, cerkvenoslovanski. Miklošič je književni jezik, ki sta ga izoblikovala sv. Ciril in Metod, imenoval staroslovenski, z izrečnim poudarkom, da mu je podlaga staro slovensko panonsko narečje. Ko je bilo ob koncu 19. stoletja Miklošičevo mnenje dokončno ovrženo, je začela dunajska slavistična šola uvajati nazivanje: altkirchenslavisch. Ta stvarno pravilni naziv so skušali jezikoslovci uvesti tudi v druge jezike, n. pr. ruski, poljski, slovenski i. dr. Toda uvideli so, da se takšna trojna sestavljenka ne sklada z duhom slovanskih in romanskih jezikov. Zato so nazivanje starocerkvenoslovanski nadomestili z izrazom staroslovanski (tako Ukrajinci, Rusi, Italijani, Francozi) ali staroslovenski (Čehi, Slovaki, Hrvati, Srbi), čeprav to izražanje ni tako natančno kakor altkirchenslavisch. Večkrat zadostuje izraz cerkvenoslovanski. V mnogih primerih je namreč težko ločiti mejo med staro cerkveno slovanščino (do 11. stoletja) in poznejšo cerkvenoslovanščino; premnogi spomeniki so mešani, namreč po izvoru ter deloma tudi po besednem zakladu in po skladnji (sintaksi) staroslovanski, pa ohranjeni le v glasoslovno poznejših cerkvenoslovanskih rokopisih. — Slovenci smemo rabiti tudi izraz staroslovenski, seveda ne v smislu Miklošičevega mnenja o panonskem izvoru cerkvene slovanščine. Včasih je pač treba posebej ločiti staro karantansko (in panonsko) slovenščino, a bolj teoretično nego praktično, ker je dokončno dokazano, da ni ohranjen noben čisto staroslovenski spomenik. Frisinški spomeniki namreč niso čisto slovenski, temveč prekvašeni s staro cerkveno slovanščino.

Jagić in Vondrák o II. frisinškem spomeniku

V. Jagić in V. Vondrák sta povzela in dopolnila vse jezikoslovno delo 19. stoletja o fris. spomenikih. Njuno temeljito znanstveno delo potrebuje le še bogoslovnega dopolnila; jezikoslovno in zlasti književnozgodovinsko (posebno o II. spomeniku) pa mora tvoriti podlago vsakemu nadaljnjemu raziskovanju. Zato je treba uspeh njunega dela natančno ugotoviti in ga točno navajati.

Miklošič je trdil, da so fris. spomenike prevedli nemški misijonarji v Panoniji ali najbrž v Karantaniji; zanj je bilo vprašanje manj zapleteno, ker

je staro slovenščino bistveno istovetil s cerkveno slovanščino. Jagić pa je l. 1876 (Arhiv f. slav. Ph. 1876, 450) izrazil mnenje, da so nemški misijonarji porabili jezikovno delo sv. Cirila in Metoda; tako je razlagal vpliv cerkvene slovanščine na fris. spomenike (Beeinflussung des Karantanisch-slovenischen von Seiten des echten, kirchlichen Altslovenischen). V prvi izdaji svojega spisa »Zur Entstehungsgesch. der kirchenslav. Sprache« 1900, 54, trdi o II. fris. spomeniku, da je sorodni Klimentov govor nanj vplival. Natančneje je o tem pisal v diskusiji z V. Vondrákom.

V. Vondrák je o tem pisal v knjigah: Frisinské památky (1896) in Studie (1903). V obeh knjigah poudarja velik vpliv cerkvene slovanščine na naše najstarejše književne spomenike in odločno trdi, da brez csl. književnosti ne bi imeli fris. spomenikov. Vondrákovo mnenje o češkem (moravskem) vplivu na besedni zaklad je sicer dokončno zavrnjeno, a vpliv cerkvene slovanščine v drugem smislu je neovržen (gl. zgor. str. 36). Velika njegova znanstvena zasluga je, da je odkril nemške vzorce I. in III. spomenika; dognal je, da sta dobesedno prevedena po nemških obrazcih (Studie 54). V glavnem je rešil tudi vprašanje liturgične rabe.[1] Glede II. spomenika pa je s svojim omahovanjem živo predstavil težavnost tega vprašanja. V prvi knjigi je pravilno dognal, da je frisinški spovedni nagovor (II. fris.) ohranjen v zelo okrnjeni obliki. Slovanski duhovnik, ki je ta spomenik narekoval, je marsikaj izpustil, nekaj pa tudi prenaredil ali pa morda prestavil na drugo mesto.[2] V. je mislil, da je prvotno besedilo bolje ohranjeno v sorodnem Klimentovem govoru in da je torej fris. nagovor odvisen od Klimenta, ne pa nasprotno. V knjigi Studie pa je trdil, da je Klimentov govor odvisen od II. fris. Pravilno je ugotovil, da značilna slovenska zveza nedoločnika z dajalnikom dokazuje to odvisnost. Predaleč pa je šel v sklepanju, da je v Klimentovem govoru zaradi prevelike odvisnosti nekaj neskladnosti, posebej v uporabi misli o izvirnem (Adamovem) grehu.

Jagić je Vondrákovo mnenje o neskladnostih v Klimentovem govoru odločno zavrnil in ugotovil, da je Kliment misel o izvirnem grehu ne le pravilno, temveč celo izvrstno zvezal s svojim kontekstom. Zelo krepko pobija Vondrákov očitek, češ da je Klimentov govor slaba kompilacija, kakor da bi bil K. manjvreden pisatelj in slab kompilator.[3] — V. se je pod težo Jagićevih dokazov povrnil k svoji prvotni misli, da je II. fris. zelo okrnjen, a pravilno je vztrajal v ugotovitvi, da je Klimentov govor odvisen od II. fris. Jagić pa je priznal, da je Klimentovo izražanje »jemu bilo žitije« odvisno od značilno karantanske (in fris.) oblike »jemu be žiti«. Vondrákovo priznanje, da je II. fris. okrnjen, pa je sprejel kot bistveno soglasno z mnenjem, da je sorodnost obeh spomenikov utemeljena v odvisnosti od neke tretje predloge.[4] Iz Vondrákovega odgovora sklepa, da se mu je posrečil glavni namen kritike, namreč rešitev Klimentove pisateljske časti, t. j. dokaz, da K. ni bil tako slab kompilator, kakor ga je V. v tej zvezi l. 1903 označeval.

Iz te diskusije se očitno vidi, kako daleč je Jagić Vondráka prekašal po bistroumnosti in po široki razgledanosti; V. pa je pokazal plemenito resnicoljubnost, ko je svojo zmoto umaknil. Jagić je (1905) navedel mnogo stvarnih dokazov za zvezo II. fris. in Klimentovega govora z ostalimi govori istega Klimenta in s csl. književnostjo. Dragoceno gradivo o zvezi II. fris. s csl. književnostjo mora upoštevati vsak, kdor se dotakne vprašanja o izvoru II. fris.

Pri nas je o tem največ razpravljal prof. dr. I. Grafenauer, zlasti v knjigi »Karolinška kateheza« (1936). V glavnem se je pridružil Vondrákovemu mnenju, ki ga je ta dokazoval v knjigi »Studie«. Značilne so naslednje trditve: »V Freis. II. se vsi odstavki logično pravilno razvijajo drug iz dru-

---

[1] Liturgično rabo fris. spomenikov je natančneje določil Fr. Ušeničnik v BV 1926, 265—301 in BV 1936, 81—96, a ni upošteval Vondráka.

[2] Gl. mojo knjigo Zarja stare slov. književnosti (1942) 27.

[3] ASPh 1905, 395—412.

[4] ASPh 1905, 256—261. Najpregledneje sem to predstavil v DS 1942, 122; gl. tudi zgoraj str. 35 s in knjigo Zarja.

gega in so ... v dobrem skladu med seboj ... V Klimentovi homiliji pa so vidni le trije deli izmed peterih, ki jih vidimo v Freis. II. In še ti se prav ne skladajo. Kakor je že Vondrák dokazal, je Adamov greh pri Klimentu zašel v napačno vsebinsko zvezo ... Podobno je z drugim in tretjim delom (str. 39) ... Nastala je še druga zev ... In še tretja zev (str. 40) ... Te neskladnosti (41) ... Značilne nepravilnosti v (Klimentovem) poučenju (42).« Metodično nedopustno torej ponavlja Vondrákovo zmoto, ki jo je J. že l. 1905 popravil in jo je V. vsaj molče umaknil. To je tem manj opravičljivo, ker je bil že opozorjen, da se »ni dovolj uglobil v tehtne (Jagićeve) ugovore«. Na to opozoritev je v DS 1934, 494 ostro odgovoril in navedel nekoliko stavkov iz Jagićevega končnega odgovora, a glavne Jagićeve stvarne dokaze in Vondrákov umik je popolnoma prezrl. V Času 1941, 351 ss v zelo neakademski obliki ponavlja svoje napake ter jih obširno pomnožuje z novimi zmotami. Nepravilno poroča o diskusiji med J. in V. V enostranskem pretiravanju Vondrákovih zaslug in preziranju Jagićevih ugotovitev zmotno piše, da je Vondrák utrl pot do Klimentovih spisov. A Jagić prav v navedenem odgovoru Vondráku poudarja, da sta to storila Undoljski in Lavrov (kar z vsemi slavisti izrečno trdi tudi Vondrák). Prezirljivo smeši Jagićevo pravilno ugotovitev o zvezi Adamovega greha. Svojo napako o Adamovem grehu v obširnem bogoslovnem razpravljanju podpira z jezikoslovno zmoto, da csl. »o njem« ne pomeni »v njem«, čeprav se ta pomen v csl. prevodu NZ skoraj 200 krat ponavlja in je v vzhodni cerkveni književnosti še danes zelo običajen. V DS 1938, 383 je z odločnim poudarkom trdil, da csl. čitati v zvezi s spominom svetnikov ne pomeni častiti, čeprav je bil opozorjen na pravilni pomen, ki spada med najobičajnejše pojme csl. in ruskega jezika. Na to zmoto je zgradil očitek »hude neskladnosti«; v »Času« pa v tej zvezi ponovno očita dogmatično nepravilnost. Kljub opozoritvam ne pozna že davno objavljenih Klimentovih spisov in sorodne csl. književnosti, niti značilno različne rokopisne tradicije važnega Klimentovega govora. Zato je večina njegovega razpravljanja o II. fris. stvarno in metodično povsem zgrešena, zlasti pa tri poglavja knjige Karolinška kateheza (str. 23—43). Tu namreč proti pravilom znanstvene metode rešuje vprašanje o vzhodnih ali zahodnih vplivih na ta način, da se brez stvarne podlage odloči za izključno zahodni izvor; dokazuje ga iz brezpomembnih podobnosti skupnih krščanskih idej in oblik. Prav nič pa ne preiskuje možnosti vzhodnih vplivov in ne vidi značilnih sorodnosti s csl. književnostjo (in po njej z grško), čeprav jih je J. krepko poudaril. Ne upošteva, da je V. končno priznal okrnjenost II. fris. in molče umaknil očitek neskladnosti v Klimentovem govoru.

Osnovno pravilo znanstvene metode zahteva, da v težkem vprašanju II. fris. še danes natančno upoštevamo strokovne Jagićeve in Vondrákove ugotovitve ter končni uspeh njune resne znanstvene diskusije. Kdor bi tega ne upošteval, bi v to vprašanje zanašal zmedo; znanosti ne bi pospeševal, temveč jo oviral, posebno v malenkostnih slovenskih razmerah, kjer se je v tem vprašanju že preveč grešilo.

Kakor je Grafenauerjevo dokazovanje o izvoru II. fris. stvarno in metodično zgrešeno, tako je iz strokovnih opomb *R. Nahtigala* (Euchologium Sinaiticum II, 180—196; 199 i. dr.) razvidno, da je tudi razpravljanje o spovednem redu (čin) sinajskega evhologija v knjigi Karolin. kateheza (21 s in 84—107) zelo pomanjkljivo, ker iz majhnih brezpomembnih podobnosti sklepa na zahodni izvor, a ne upošteva značilnejših podobnosti z vzhodnimi viri. Tudi iz Nahtigalovih opomb vidimo, da g. Grafenauer premalo upošteva csl. književnost in csl. jezik. Zahodne vzorce I. in III. fris. ter prevod starobavarske molitve v sin. evh. pa je odkril že Vondrák. G. Grafenauer je Vondrákovo dokazno gradivo tu nekoliko dopolnil.

Češčenje svetnikov

Med najtežja staroslovenska bogoslovna vprašanja spada navidezno pretiravanje češčenja svetnikov v II. fris. in v sorodnem Kli-

mentovem govoru, posebno pa v uvodu Žitij Konstantina in Metodija. Je li to poudarjanje svetnikov posledica tedanje velike vneme za češčenje svetniških podob? Ključ za rešitv tega vprašanja je dala šele natančnejša bogoslovna raziskava frisinškega spovednega nagovora, ki kaže sledove miselnosti in izražanja sv. J. Zlatousta. V govorih sv. J. Zlatousta je namreč ena izmed vodilnih misli, da je izvirnega greha kriva duševna lenoba ali brezbrižnost (rathymia, okneria, ameleia). Prvo sredstvo proti tej lenobi pa je zgled svetnikov, ki nas drami k čuječnosti, nas spodbuja in vnema.[5] Misel o brezbrižnosti (ameleia) kot vzroku (sovzroku) izvirnega greha je zapisal že sv. Teofil Antiohijski v 2. stoletju; torej je obsežena že v najstarejši krščanski tradiciji. S tem so vzhodni cerkveni očetje dobro zadeli psihologijo greha. Kaj pomaga vsa božja dobrota in naposled tudi Kristusovo odrešenje, če se človek za vse to ne zmeni in se nič ne potrudi, da bi spolnjeval zapovedi dobrotljivega Boga ter postal deležen odrešenja? Tukaj daje fris. nagovor važno pojasnilo Cirilovega in Metodovega bogoslovja.

V tej luči brez težave razložimo, zakaj se v II. fris. tako vneto priporoča zgled svetnikov kot prvo zdravilo proti grehu; v tej zvezi je razumljivo, zakaj se spoved imenuje poslednje zdravilo. To je obenem posebno trden dokaz, da je fris. nagovor oblikoval ali preoblikoval sam sv. Metod ali pa kdo izmed njegovih učencev, seveda z njegovim sodelovanjem. Takšno umevanje zgleda in češčenja svetnikov se ujema z vodilno mislijo uvoda ŽK in ŽM ter s Klimentovim govorom v čast apostolu — kot posebno značilna misel Metodovega (in Cirilovega)[6] bogoslovja v duhu najstarejše vzhodne krščanske tradicije. Po tej misli je II. fris. spomenik očitno in neovržno zvezan s Cirilovo in Metodovo književno in bogoslovno šolo.

Verodostojnost Žitij Konstantina in Metodija v luči bogoslovnih vprašanj

Prvaki slavistike in zgodovinske znanosti niso nikoli dvomili o izredno veliki zgodovinski verodostojnosti ŽK in ŽM. Glede časa, kdaj sta bili ti dve žitji spisani, so prvi jezikoslovci soglasno trdili, da spadata v najstarejšo dobo csl. književnosti na panonskih in moravskih tleh; zato so ju imenovali panonski legendi. A. Voronov je sicer mislil, da sta bili Žitji spisani šele v začetku 10. stoletja v Makedoniji, a o zgodovinski verodostojnosti ni dvomil. F. Snopek pa je na podlagi te domneve dokazoval fotijevsko tendenčnost ŽK in ŽM. Domnevo Voronova je v zadnjih dveh desetletjih deloma obnovil I. Ogienko. To je dalo nekoliko opore Lj. Hauptmannu, da je poudarjal lažnivost Cirilovega življenjepisca. Najodločnejši je bil A. Brückner, ki je sicer priznal, da je bilo ŽK spisano že v Panoniji ali Moravski s sodelovanjem sv. Metoda, obenem pa je

[5] To sem pojasnil v knjigi Zarja 44 s in 62; gl. zgoraj str. 47.
[6] Mogoče je, da je to misel posebno poudarjal sv. Metod; povzel jo je po sv. J. Zlatoustu. Verjetno je, da je uvod ŽK napisal sam sv. Metod.